

УДК 94(477):314.156.5 „1932/1933”

ДАВИДЮК Р.П.

НАДНІПРЯНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ ЯК ОРГАНІЗАТОР ВОЛИНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

У статті аналізується роль надніпрянської політичної еміграції в організації Волинського громадського комітету допомоги голодуючим у Радянській Україні, першочерговим завданням якого було зібрання допомоги постраждалим. Діячі комітету зосереджували роботу на проведенні Богослужінь, протестних зібрань, доносили правду про голод на сторінках західноукраїнських газет, а також зверталися із меморандумом до Ліги націй.

Ключові слова: українська політична еміграція, Волинський громадський комітет допомоги голодуючим у Радянській Україні, пожерти, Волинське воєводство.

Постановка проблеми. Національно-політичний статус української військової та цивільної еміграції був детермінований поразкою революції та неприйняттям більшовицької влади, утвердженої в УСРР. Впродовж міжвоєнного періоду українські політичні емігранти, що осіли на території Волинського воєводства у складі Другої Речі Посполитої, послідовно займали антибільшовицьку позицію. Особливо рельєфно це виявилось у реакції на Голодомор 1932-1933 рр.

Історіографія теми. Проблема Голодомору 1932-1933 рр. налічує вагому історіографічну основу та джерельну базу, хоча відголос трагедії серед західноукраїнської громадськості нараховує усього кілька праць авторства М. Кугутяка, Р. Кушнежа, Я. Папуги, Д. Кравця. Особливості відлуння Голодомору у УСРР на території Волинського воєводства висвітлено у нарисі Р. Давидюк та А. Жив'юка.

Джерельною базою наукової статті стали архівні документи та матеріали міжвоєнної періодичної преси.

Давидюк Руслана Петрівна, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне.

© Давидюк Р.П., 2018

Метою наукової розвідки є аналіз діяльності Волинського громадського комітету допомоги голодуючим в Радянській Україні, що виник з ініціативи наддніпрянської політичної еміграції, представники якої після поразки революції 1917-1921 рр. осіли на території Волинського воєводства.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на зусилля більшовицької влади замовчати трагедію Голодомору звістки про нього досягали цивілізованого світу. Жителі прикордонного Волинського воєводства були достатньо поінформовані про те становище, у якому опинилося населення Української Республіки. Носіями інформації про голод були біженці з Радянського Союзу, закордонні робітники та журналісти, які на власні очі побачили «соціалістичні зміни» у сільському господарстві. Голодуючі селяни писали про цю трагедію своїм родичам за кордоном, а згодом уривки з цих листів публікувала закордонна та західноукраїнська преса. Подекуди емігранти підтримували контакти з родичами в Україні і від них дізнавалися про трагічні обставини життя. Так, про нестачу продуктів писала сестра М. Трухана з Чернігівщини [6, арк. 17]. В іншому листі з Радянської України йшлося: «Хліба немає абсолютно, не маємо нічого – немає ніякої їжі» [28, с. 8].

В одному із французьких щоденників за 30 липня 1933 р. було вміщено статтю під заголовком «Голод селянства в Росії», уривки з якої опублікувала західноукраїнська преса. Автор статті чимало місця присвячує Україні, наголошуючи: «Україна, країна, яка завжди топилася у багатстві, не є нині нічим іншим як звичайна пустиня. Селянин змордований, переслідуваний, зголоджений. Села на Україні є тихі, як цвинтарі. Україна, ограбовано цілковито, жие в скрайній нужді. Нині, переїжджаючи через Україну бачите, як цілі хмари селян вдираються до потягів і жебракують у подорожуючих» [18, с. 2].

«Українська нива», що виходила у Луцьку, друкувала статті під рубрикою «Голод на Україні». На сторінках газети читаємо: «Не дивлячись на добрий сьогорічний урожай на Україні, населення гине з голоду, бо большевики тисячами вагонів вивозять хліб з України до Московщини для «своих потребителів». Крім того, завдяки лихій совітській господарці, український хліб мільйонами пудів гние під дощем на складах і станціях» [7, с. 4].

Зауважимо, що в окремих виданнях факт Голодомору ставився під сумнів. Газета «Боротьба», орган радянофільського «Українського селянського об'єднання», опублікувала фрагменти з подорожі ад'ютанта маршала Ю. Пілсудського, капітана М. Лепецкі Росією. На основі побаченого в Москві він стверджував, що «належало би може вже скінчити з тими варшавськими байочками про Росію. Наприклад із тим голодом» [2, с. 2].

Радянська влада реагувала на статті у західноукраїнській періодичній пресі гостро негативно, називала їх «відвертою брехнею». В інформаціях до вищих органів влади УСРР радники й уповноважені повідомляли: «Сторінки націоналістичної преси на Західній Україні щоденно насичені брехнею про голод на Радянській Україні і ненавистю до трудящих СРСР» [25, арк. 14]. Консульство СРСР у Львові (з 1934 року – Генеральне консульство) постійно надсилало до ЦК КП(б)У інформаційні листи про політичне і соціально-економічне становище на Західній Україні, здійснювало огляд української преси, що виходила у Польщі [26, арк. 19].

Західноукраїнська громада відіграла особливу роль у поширенні правди про Голодомор. У Галичині дійова ініціатива виходила від греко-католицького єпископату, який 24 липня 1933 р. оголосив відозву «Український католицький єпископат Галицької церковної провінції в справі подій на Великій Україні – до всіх людей доброї волі» [19, с. 1]. Наступного дня відбулося спільне засідання Української парламентарної репрезентації (УПР) та представництва українських організацій та установ Львова, на якому утворено Громадський комітет рятунку України (ГКРУ) на чолі із головою Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) й УПР Д. Левицьким. Виконавчий комітет очолили В. Мудрий та М. Рудницька [16, с. 134].

Ініціатива утворення Волинського громадського комітету допомоги голодуючим у Радянській Україні (ВГКДГ) виходила від українських політичних емігрантів, колишніх діячів Української Народної Республіки (УНР). Проживаючи на території прикордонного Волинського воєводства, вони добре знали, що відбувається на радянському боці: «Найсильніше одчували усе те, що діється на поневоленій отчизні, з якої до них все-ж найлегше доходить вітер» [22, с. 3]. Вихідці із Наддніпрянщини, території,

охопленої штучним голодом, болісно реагували на ці трагічні події, намагалися допомогти землякам: «На ці тривожні звістки не може остатися спокійним українське громадянство ні на рідних землях, ні за межами совітів, чи на чужині» [24, арк. 52].

Наддніпрянські політичні емігранти різко критикували радянську дійсність. А. Ливицький зауважував, що тільки повне відокремлення України від Росії врятує українську націю від цілковитого занепаду, а політична еміграція має боротися проти «всякої Москви – червоної, білої чи чорної» [9, с. 3]. У зв'язку з масовими арештами в УСРР викладацький склад УГА в Подєбрадах, серед них і один із майбутніх керівників ВГКДГ С. Тимошенко, 14 грудня 1929 р. звернувся із «Резолюцією-протестом лекторського персоналу Української Господарської Академії в ЧСР». У документі наголошувалося, що радянський уряд інсценізує «жахливий монстр – процес проти української інтелігенції, що загрожує смертю найкращим українським культурним діячам, які мали мужність залишитися на батьківщині під час червоної окупації й чесно продовжували свою працю для добра власного народу» [21, с. 3].

Посол С. Скрипник у залі польського парламенту дав ляпаса послу-комуністу Ткачову зі словами «маєш за переслідування українців під московським совітським пануванням, оце тобі здача за катування наших братів українців», за що був позбавлений маршалком Світальським права участі в одному засіданні сейму. «Українська нива» назвала такий інцидент започаткуванням «запорозького звичаю» [1, с. 3]. Після конфлікту замість С. Скрипника промову в сеймі виголосив М. Тележинський, акцентуючи на гострій потребі кредитів для опіки військових інвалідів Армії УНР [20, с. 3].

На загальних зборах українських організацій краю ініціаторами утворення ВГКДГ були: уродженець Полтавщини, сенатор Микола Маслов; міністр шляхів сполучення УНР, архітектор Сергій Тимошенко, що народився на Чернігівщині; організатор Луцької «Просвіти» Іван Власовський з Харківщини. Скарбником обрали генерал-хорунжого Армії УНР, учасника першого Зимового походу Олексу Алмазова, уродженця Херсона. Серед активних діячів ВГКДГ були інші наддніпрянці, як-от: Петро Певний, Михайло Тележинський, Степан Скрипник, Євген Богуславський, Павло Пащевський, Василь Сочинський та ін. [14, с. 1].

Засідання ВГКДГ, що відбулося 17 жовтня 1933 р. у приміщенні товариства «Рідна хата» у Луцьку, відкрив посол Петро Певний, уродженець Полтавщини, учасник Зимового походу 1920 р. Збори обрали управу ВГКДГ у складі 20 осіб та ухвалили просити очолити новоутворений комітет владику Полікарпа (Сікорського), уродженця Київщини, котрий у 1918-1919 рр. керував господарським відділом міністерства ісповідань, згодом був віце-директором департаменту загальних справ УНР. 27 липня 1922 р. П. Сікорський прийняв чернечий постриг з іменем Полікарп, а через десять років був хіротонізований на єпископа луцького, вікарія Волинської єпархії [5, с. 83-84].

Першочерговим завданням управи ВГКДГ стало збирання грошей та збіжжя голодуючим в УСРР. Управа опублікувала звернення «До українського громадянства Волині», у якому наголошувалося: «Громадяни! На Великій Україні, що завжди була славною зі своїх натуральних багатств, яка справедливо носить назву житниці Європи, наші брати переживають страшні часи. Там шаліє лютий ворог – голод, що все більше і більше забирає жертв... Та тож від голоду вмирають наші брати, та тож нищиться нашу націю, нищиться православних християн... Допоможімо ж їм громадою. Хай серед нас не буде байдужих» [8, с. 21].

Зусиллями ВГКДГ у міському театрі Луцька 23 листопада 1933 р. Волинський український театр (БУТ) під керівництвом Миколи Певного провів виставу п'єси В. Винниченка «Гріх», прибутки від якої мали піти на допомогу голодуючим в Радянській Україні [15, с. 3].

У кожному повітовому містечку Волинського воєводства створювались комітети, які у свою чергу організовували гмінні осередки по допомозі голодуючим. 25 листопада 1933 р. засновано повітовий комітет допомоги голодуючим в Радянській Україні у м. Дубно, в однойменному повіті розпочалося формування гмінних комітетів та розповсюджувалося звернення його представників по селах. Виникли повітові комітети допомоги голодуючим в УСРР у Луцькому, Ковельському, Сарненському, Любомльському, Володимирському повітах [23, с. 1].

Акція ВГКДГ викликала значний резонанс серед українського населення регіону. У місцевій читальні товариства «Просвіта»

м. Сарни під керівництвом пайовика місцевої електростанції Анатолія Гурандо, у минулому інженера міністерства шляхів сполучення УНР, відбулося обговорення реферату про масовий голод в Україні, ухвалено утворити повітовий відділ ВГКДГ. Свою роботу Сарненська філія розпочала відозвою до населення: «Громадяни! Настала лиха година на Великій Україні. Наші брати гинуть від голодної смерті. Смертельний стогін конаючих з голоду щораз голосніше лунає на весь світ. Серце не витримує від жалю! Рятуймо наших братів! Рятуймо хто чим може! В ім'я любови до ближнього зложимо допомогу: хто хлібом, хто одежиною, хто грішми» [23, с. 3]. Збірка коштів, проведена комітетом допомоги голодуючим в Радянській Україні 9 грудня 1933 р. в Сарнах, дозволила зібрати 95 злотих та 56 кілограмів продуктів [28, s. 9].

З ініціативи політичних емігрантів 31 жовтня 1933 р. у Любомлі відбулися організаційні збори для заснування повітового комітету допомоги голодуючим у Радянській Україні за присутності 20 осіб. Створений комітет відразу розіслав заклики з рекомендацією організувати гмінні комітети [10, арк. 37].

До складу Рівненського комітету допомоги голодуючим в Радянській Україні увійшли послы польського сейму Микита Бура і Степан Скрипник, директор місцевої приватної гімназії Яків Бичківський, Полікарп Бульба, Ішук та інші. Архівні документи, зокрема листи ВГКДГ за підписом його голови Миколи Маслова, до Рівненського повітового комітету дозволяють прослідкувати терміни, характер, перебіг, особливості допомогової акції, ставлення до неї польської влади [13]. У листі від 4 грудня 1933 р. йшлося про початок збіркової акції після отримання від воєводського комітету книжок і уповноважень для збирачів. Комітет рекомендував збирати жито, пшеницю, ячмінь, просо, гречку, квасолю і горох. Не рекомендувалося збирати коренеплоди (картоплю, буряки та ін.), які не витримують морозів. Оскільки в Україну мали посилатися мука та крупи, то зібрані зернові радили складувати на млинах та круп'ярнях, де б вони перероблялися. Умовою щодо місця складування висувалася «солідність фірми» та зручність його розташування з огляду на звезення продукції і її подальшу відправку на залізничну станцію [13, арк. 1–1 зв.]. В листах знаходимо інформацію, що пожертви

подавались у різних мірах: кілограмах, фунтах, пудах, а також в горнятах, глечиках, відрах, що вказує на участь в акції людей різних статків.

Лист від 5 лютого 1934 р. повідомляв про форму і терміни подачі звітів про результати збирання допомоги [13, арк. 8]. За встановленим зразком, повітові комітети повинні були двічі на місяць – 1 і 16 числа – звітуватися про проведену роботу перед воєводським комітетом у Луцьку. Наголошувалося на суворому обліку і документуванні пожертв, наводилися банківські реквізити для переказу коштів [13, арк. 2-2 зв.].

Труднощі допомогових акцій віддзеркалює лист від 24 березня 1934 р., в якому зазначалось, що «деякі повітові комітети зменшили свою діяльність з приводу непевности досягнення мети збірки, себто переказу безпосередньо допомоги голодуючій Україні» [13, арк. 3]. Ці заяви є непрямим доказом невдалих спроб передачі допомоги голодуючим в УСРР. Воєводський комітет обнадіював повітові, повідомляючи про продовження «дипломатичних зносин», і ставив завдання використати Великодні свята, «в які утривалена віками традиційна офірність нашого громадянства особливо проявляється», для зборів необхідної їжі та коштів. Водночас застерігалось, що акція «повинна відбуватись спокійно, щоб не маніфестувати ворожого стосунку до держави, з якою нав'язуються добросусідські відношення» [13, арк. 3-3 зв.]. Останнє твердження, очевидно, було розраховане на заспокоєння представників польської влади. Воєводський комітет вимагав від повітових комітетів докладних звітів про пожертви, наголошуючи «просимо зрозуміти, що ці вимоги не є нашою вибаганкою, а являються konieczністю і невиконання їх потягне за собою великі неприємності» [13, арк. 5-6]. Польська влада дозволила проведення збору пожертв, але вимагала детальних звітів, погрожувала покараннями за їх невиконання, перевірками тощо.

Лист воєводського комітету від 6 вересня 1934 р. повідомляв про отримання від Рівненського повітового комітету 36 списків пожертв, 6 листів від гмін та іншої документації [13, арк. 7], що, на нашу думку, засвідчує: 1) масовість допомогової акції – охоплення нею всіх гмін Рівненського повіту (їх було 6) і більшості населених пунктів (можемо зі значною долею

вірогідності вважати, що кожен населений пункт подавав один список жертв, звідси таких пунктів нараховуємо 36); 2) тривалість допомогової акції підбиття підсумків вказує на її закінчення, тобто продовжувалася вона близько 9 місяців – з грудня 1933 р. до вересня 1934 р. Щодо її підсумків, то, як і очікувалося, переговори з радянським консульством у Львові позитивних результатів не дали. Відтак, зібрані продукти та кошти було передано в'язницям [8, с. 25].

Негативно поставилися до протестанційних акцій легальних українських організацій діячі Організації українських націоналістів (ОУН), стверджуючи, що подібні дії не призведуть до результативних наслідків. Українські націоналісти вважали, що вагомішими є практичні дії у вигляді терористичних акцій. Так, студент першого курсу університету Яна Казимира у Львові Микола Лемик на знак протесту проти Голодомору в УСРР застрелив секретаря радянського консула О. Майлова та поранив І. Джугая [17, с. 3]. У відповідь на цей замах та з огляду на протести радянського представництва польська влада заборонила віча і збори, призначені на 29 жовтня 1933 р. Замість масових зібрань довелося обмежитися зібранням в установах і проведенням Богослужінь в день національної жалоби й протесту українського суспільства за межами СРСР проти голоду в Радянській Україні. Позаяк багатолюдні сходини заборонялися, то у цей день, що припав на неділю, у Луцьку відбулось Богослужіння та панахида за померлими внаслідок Голодомору, що його провів єпископ Полікарп, виголошено проповідь про страхіття цієї трагедії в Радянській Україні [4, с. 1].

Відслужили панахиду за померлими від голоду в Рівненському православному соборі, а також у багатьох селах повіту: Городку, Понібелі, Обарові, Хотині, Басовому Куті, Корнині, Новому Дворі, Колоденці, Золотіїві тощо. У богослужіннях брали участь велика кількість населення, серед них наддніпрянські емігранти. Комендант повітової поліції доповідав рівненському старості, що всі богослужіння пройшли «спокійно, громадський спокій не порушувався і жодної політичної акції у зв'язку з ними не зафіксовано» [12, арк. 6]. Збором інформації про голод в Радянській Україні у 1932–1933 рр., що могла бути представлена як доказ перед міжнародним співтовариством, займалася спецслужба Державного центру (ДЦ) УНР в екзилі.

Мережу розвідувальних пунктів у волинському прикордонні очолював полковник армії УНР Іван Литвиненко (на Волині жив під прізвищем Морозенко). За дорученням уенерівської розвідки на радянську територію ходив Тарас Боровець, у майбутньому засновник «Поліської січі» [3, с. 32].

2 вересня 1934 р. емігранти за підписом Івана Литвиненка звернулися до секретаріату Ліги націй у Женеві з «Меморандумом Української політичної еміграції Рівненського повіту на Волині в Польщі», в якому йшлося про те, що: «Московським урядом на Україні розстріляно до мільйона душ, вислано на Соловки і Сибірські тундри більше двох мільйонів, а остаточно в минулому році пляново заморено голодом поверх п'яти мільйонів... Тому апелюємо в ім'я засад людскости до всіх Культурних Народів Світу, представлених у Лізі Націй – зупинити свою високу увагу на мільйонах трупів українців планово вимордованих московітами... Протестуємо проти посягань московських катів на гідність і повагу Найвищої установи Культурних Народів – Ліги Націй» [11, арк. 122–123]. Однак подібні звернення були безрезультатними.

Таким чином, зачинателями проведення у Волинському воеводстві збіркових акцій, пов'язаних із трагедією Голодомору, ставали наддніпрянські емігранти. Однак під час великої депресії західні країни, переймаючись власними економічними інтересами, виявляли прорадянські симпатії. Заручниками ситуації стали мільйони українців, які помирили голодною смертю.

1. Бійка між послами // Українська нива. – 1931. – Ч. 6. – 16 лютого.

2. Боротьба. – 1933. – 15 жовтня.

3. *Бульба-Боровець Т.* Армія без держави: Слава і трагедія українського повстанського руху. Спогади. – Вінніпег, 1981. – 327 с.

4. Відправа у православному соборі в Луцьку // Діло. – 1933. – Ч. 288. – 1 листопада.

5. *Власовський І.* Нарис історії Української Православної церкви. – Частина друга. – Нью-Йорк, 1975.

6. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), м. Рівне, ф. П., спр. 6069.

7. Голод на Україні // Українська Нива. – 1933. – Ч. 37. – 27 жовтня.

8. *Давидюк Р.* «Почутися одним нерозривним зі своїми братами і сестрами Великої України». Відлуння Голодомору 1932–1933 років на Рівненщині / Р. Давидюк, А. Жив'юк. – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2008. – 91 с.

9. Державний український центр // Українська нива. – 1928. – Ч. 10. – 24 січня.
10. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 3080.
11. Держархів Волинської обл., ф. 199, оп. 2, спр. 2.
12. Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 18, спр. 2257.
13. Держархів Рівненської обл., ф. 480, оп. 1, спр. 1.
14. До українського громадянства Волині // Українська нива. – 1933. – Ч. 38-39. – 9 листопада.
15. Допомога голодуючим на Україні // Українська нива. – 1933. – Ч. 41. – 30 листопада.
16. *Кушнеж Р.* Участь української громадськості Польщі в допомогивих та протестаційних акціях проти голодомору в Україні // Український історичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 131–141.
17. Наглий суд. Вбивство у совітському Консуляті у Львові // Діло. – 1933. – 1 листопада.
18. Новий час. – 1933. – 13 серпня.
19. Новий час. – 1933. – 28 липня.
20. Промова посла М. Тележинського // Українська нива. – 1931. – Ч. 6. – 16 лютого.
21. Проти московської окупації. Резолюція-протест лекторського персоналу Української господарської академії в ЧСР, ухваленої 14.XII.1929 р. у справі масових арештів на Україні // Українська нива. – 1930. – Ч. 3. – 15 січня.
22. Тризуб. – 1937. – Ч. 45. – 21 листопада.
23. Українська нива. – 1933. – Ч. 40. – 22 листопада.
24. Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 25, спр. 6435, арк. 52.
25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6630, арк. 14.
26. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6830.
27. Wołyń (Łuck). – 1933. – № 10. – 5 marca. – S. 8.
28. Wołyń (Łuck). – 1934. – № 5 (57). – 28 stycznia. – S. 9.

Надійшла до редколегії 22.05.2018 р.

Davydiuk R.
POLITICAL EMIGRATION OF NADDNIPRIANSHCHYNA AS THE ORGANIZER THE VOLYNIAN PUBLIC COMMITTEE FOR THE ASSISTANCE TO THE STARVING PEOPLE IN SOVIET UKRAINE

The article analyzes the role of the political emigration of Naddniprianshchyna in the organization of the Volynian public committee for the assistance to the starving people in Soviet Ukraine, whose primary task was collecting of relief assistance. The activists of the committee focused on conducting Divine Services, protest meetings, reporting the truth about the Holodomor on the pages of Western Ukrainian newspapers and also appealed to the League of Nations with a memorandum.

Keywords: Ukrainian political emigration, Volynian public committee for the assistance to the starving people in Soviet Ukraine, donations, the Holodomor, Volynian voivodship.